

nagy író szellemes irodalmi feljegyzéseire. Mikszáth Arany-becsüléséről szép sorokat ír Bisztray, de azt nem tudja, hogy itt egészen más a helyzet, mint Vörösmartyánál. Aranyt Mikszáth kora ifjúsága óta szerette. Valószínűleg már kéziratban kézen is volt verses műve »Arany János élete« a Jó Könyvek számára. E sorozatba több darabot írt Mikszáth jólesegő alexandrinusokban és a Jókairól szóló verses életrajz címlapján már hirdette is a kiadó: »Legközelebb meg fog jelenni a Jó Könyvek között: Arany János élete. Verseibe foglalja Mikszáth Kálmán.« Reviczkyről szólva Bisztray nem említi Mikszáthnak legszebb Reviczky-rajzát, azt, amely Az elképzelt méz lapjairól mosolyog, köhéscsel ránk bánatosan. A Görgey-kérdésben Bisztray elfelejtett belelapozni az Új Zrínyi-ászbába. Akkor nem beszélne némi vállverégetéssel Mikszáthról, inkább bámulná határozottságát, amellyel Gyulai Pál Görgey-kultuszának virágzása idején megírta az Új Zrínyiász 52—53. lapjain a feltámadt Zrínyinek — Mikszáthnak — Görgeyről szóló álláspontját: »Vagy én, vagy ő, de valamelyikünk semmiesetre se hős.«

Még néhány tárgyi megjegyzésünk: Endrődi Sándort, Bródy Sándort, Ágai Adolfot Mikszáth melegebben méltatja, mint Bisztray. Mikszáthnak van igaza. Leányfalun nemcsak Gyulai Pálnak, hanem Móricz Zsigmondnak is volt nyaralója. A Fővárosi Lapokat Tóth Kálmán szerkesztette 1864. jan. 1. óta. 1867. ápr. 1-én vette át Vadnai Károly.

A Március tizenötödike című cikkhez fűződő jegyzetében Bisztray megemlíti, hogy az megjelent a Vasárnapi Újság 1908. március 15-i számában s hogy ennek változata megtalálható a Jókai-könyvben. A valóság azonban az, hogy e cikk pár szónyi eltéréssel megjelent a Jókai Mór élete és kora I. kötetének 142—143. lapjain. Ez tehát

nem változat, hanem egyszerűen lenyomat. Mikszáth oly sok szép kijelentésével lett büszkesége haladó hagyományainknak. A legalábbis vitatható Fáy-cikk helyett 10 szebb, jobb cikket hozhatott volna ez a kötet. A 157. lapon a Papp Dániel-cikkben magyarázatra szorulna a »Bádeni-javaslatok«. Mikszáthnak az orosz irodalommal való kapcsolatát is hűzatosan ismerteti, még az eddig megjelent anyagot sem használja fel.

A Jegyzet-Szótár gondossága igyekvő munka eredménye. Néhol talán a magyarózat felesleges. Kell-e például a *stilus* szót bőven értelmezni, ahogy azt Bisztray teszi? A *genre* nemcsak: fajta, módor, hanem Mikszáthnál, másutt is »műfajt« is jelent. A *paralízis progressiva* orvosi műnyelven valóban »hűdéses elmezavare«, de a köznyelvben azt mondják: »agylágyulás«. A *szimmetrikus* szót is csak erőltetetten lehet így értelmezni: »tűkrös«. De felesleges az értelmezése. Az *au fait* értelmezésébe bele kell pótolni ezt, hogy: »tájékozott donáció Mikszáthnál főleg föld ajándékozás. Apróbb sajtóhibaszerű dolgok: Grader Michel s nem Grade Michel, mintegy s nem mitegy (41. lap); esszé s nem esse (148. lap); gally s nem galy. *Maupassant* nevének kiejtése nem mopszaan, hanem mopszan.

Elismerjük, hogy a kötet gondos, oadaód munka eredménye, érdemes kiadvány; de nemcsak minőségi, hanem mennyiségi okból sem végső megoldása a problémának. A már eddig kötetekbe egybegyűjtött és kiadott anyag alapján még jöhet s kell is jönnie egy nagyobb, teljes gyűjteménynek, amely nem az »irodalomtörténeze« Mikszáth nemű munkáinak javát adja (ilyen nincs), hanem a nagy író irodalmi tárgyú rajzainak; tanulmányoszerű cikkeinek minél nagyobb, teljesebb gyűjteménye lesz.

Rubinyi Mózse

JANUS PANNONIUS VÁLOGATOTT VERSEI

Szerkesztette Gerézy Rabán és Kálnoky László. A bevezetőt és a jegyzeteket írta Gerézy Rabán. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1953. 195 l.

Örömmel és megelégedéssel vesszük kezünkbe a magyar humanizmus büszkeségének, Janus Pannoniusnak legújabb kiadott válogatott verseskötetét. Költői hagyatékának korábbi mostoha sorsával szemben ez a jelen kiadás világosan példázza azt, hogy költészetét a nép Magyarországon milyen tiszteletben tartják. Míg a polgári irodalomtörténészek javarésze megtagadta és kirekesztette irodalmunkból, addig új utakon járó, a

marxizmus-leninizmus tudományával felfegyverzett haladó magyar irodalomtörténet-írásunk visszaállította őt arra az előkelő helyre, mely mint az első nagy magyar lírikust méltán megilleti. Janus Pannoniust azonban költői nagysága megóvta pusztán irodalomtörténeti jelentőségétől és attól, hogy művei kizárólag irodalomtörténeti olvasmánnyá süllyedjenek. Jelentősége nemcsak korabeli viszonylatban szembeszökő,

de költői monumentalitása ma is — öt évszázad múltán — bámulatra indít eleven hatásával.

Ezért volt égetően szükséges immár egy magyar Janus Pannonius megjelentetése s éppen ezért volt egyúttal igen komoly feladat is ennek végrehajtása. Bátran állíthatjuk, hogy a legkiválóbb humanizmus-kutatóink irányításával és legjobb magyar műfordítóink és Janus fordítóinak közreműködésével készült kötet mindenben megfelel a követelményeknek és a várakozásnak.

A legfőbb elvi szempont, a hamisítatlan Janus-kép kialakítása egészében véve feltétlenül sikerült. Ehhez, a szerencsés válogatáson kívül hozzásegítette a kötet szerkesztőit a megállapítható kronológiai sorrend figyelembevétele, valamint a következetesen szigorú formahűség. Érdekes a kötet besorolása is, mely a hagyományos humanista hármas műfaji felosztást követi.

Az epigrammák gazdag tematikájú anyagát széleskörű műfordító gárda szolgáltatta meg. Janus sokszor merészen nyílt megfogalmazásait és csattanósan tömör sorait, vagy szavait, találóan hű magyarsággal visszaadni komoly próbát jelent minden fordító számára. Nem feladatunk a részletekbe menő összevetés, csak általánosságban kívánjuk megjegyezni, hogy a leg-sikerültebbeknek talán a Kálnoky László tolmácsolásában olvasható epigrammákat kell tartanunk. Persze korántsem megkülönböztető értékelésről van szó. Ezt lehetetlenné teszi a többi műfordítás vitahatástanul magas szintje. Kétségtelen azonban, hogy Kálnoky különösen szerencsés mind a szövegűsítés, mind az epigrammára jellemző tömör fordulatok érzékeltetésében. Szép példája ennek a »Mentegetődzik, hogy nem elegyedik harcba« (Ep. I. 12) c. darab, de más, többi epigramma-fordítására is hivatkozhatnánk ennek igazolására.

Örömmel látjuk, hogy a versek zöme új fordításban látott napvilágot és hogy ezek csaknem mind jóval sikerültebbek a korábbiaknál, különösen Hegedűs István fordításainál. Kár, hogy vannak kivételes esetek is. A »Kigúnyolja Galeotto zarándoklását« (Ep. I. 22) c. költemény Dybas Tihamértól való új fordítása — be kell vallanunk — nem tette indokolttá akár Geréb Lászlónak, bár pontosabb metrumokat kívánó, de erőteljes, akár Berczeli A. Károlynak szabadabb, de ugyancsak elfogadható szinten álló fordításának kirekesztését.

Sajnos, ugyanezt kell mondanunk Janus egy másik, talán legismertebb, Váradról szóló költeményével kapcsolatban is. Nem a megszokott régi iránti vonzalom mondatja velünk, — ami ellen Janus is állandóan hadakozott —, hanem az igényesség, amelyet éppen a nagy humanista poeta doctus iránt

kell kötelezőnek tartanunk. Csak találmra vessük össze a második versszakot:

Janus:

*Non nos flumina, nec tenent paludes.
Totis stat rigidum gelu lacunis.
Qua nuper timidam subegit animum,
Nunc audax pede contumelioso
Insultat rigidis colonus undis.
Quam prium, o comites, viam voremus.*

Berczeli ford.:

*Folyón, mocsáron át gyerünk előre,
a mély tavak fölött is jég feszül már,
s hol imbolygó ladikján félt a gazda,
most bátran jár-ke, hetvenkedve vágat
s rugdossa tán a holt hullámok élet;
fel hát az útra, társaim siessünk!*

Áprily ford.:

*Nem tart vissza folyó, s az ingovány sem
Mert fagy fogja hideg vizét keményen.
Hol nemrég evezett a föld lakója
S félt, — most hetyke bizalmu, fürge lábbal,
Megdermedt habokat fitymálva lépked.
Hajrá, folyjon az út, társak siessünk.*

Idézhetnénk az egész költeményt: a nagyfokú szövegűsítés minden esetben Áprily érdeme, a költői ihletettség inkább Berczeli mellett szól.

Az epigrammák fordításáról végeredményben csak a legkedvezőbb véleménnyel lehetünk. Ez a kötet egyik legpompásabb része. Áprilyval és Dybással kapcsolatban nyomatékosan hangsúlyoznunk kell, hogy fentebbi ellenvetéseink csak a két szóbanforgó költeményre érvényesek. Bármiféle általánosítás tévedés lenne.

Janus elégiáit is csaknem mind új fordításban kapjuk s el kell ismernünk, hogy ezek egytől-egyig valóban sikerült tolmácsolások. Csupán példaképpen szeretném idézni Janus legismertebb sorait a »Mikor a táborban megbetegedett« c. költeményből:

Janus:

*Hic situs est Ianus, patrium qui primus ad
Histrum
Duxit laurigeras ex Helicone Deas.
Hunc saltem titulum, Livor, permitte sepulto,
Invidiae non est in monumenta locus.*

Hegedűs ford.:

*Janus nyugszik e helyt, a legelső, ki a Dunához
Hozta le Helicon ormairól a babért.
Hagyd, oh kajánság, érje halottul bár e dicsőség,
Mert hisz irigység már nincs a halottak
iránt.*

Kálnoky ford. :

*Itt nyugszik Janus, kivel ősi Dunánkhoz
először*

*Jöttek a szent Helikon zöldkoszorús szüzei,
Ezt a dicsőségét, óh hagyj meg a holtak,
Irgység ;*

Rosszakarat, kiméld hűlt porait legalább.

Az új fordítás szövegűsége és költőisége nem egyedülálló jelenség, sőt a legnagyobb határozottsággal kiterjeszthető valamennyi elégiára, mert észrevehető szintkülönbség egyik között sincsen.

Új problémák vetődnek fel a hosszabb költemények és panegyricusok könyvében. Az eddigiek folyamán jobbra csak a műfordítói munkára voltunk tekintettel. Ezúttal fel kell vetnünk a válogatás kérdését is. Az alapvető szempontokkal teljesen egyetértünk. A kötetbe felvett munkákon kívül magunk sem köztünk volna másokat, és nem is hagyunk volna el belőlük. A problémák az előttünk levő munkákkal kapcsolatosak. Nem kétséges, hogy a szerkesztők elsősorban itt érezhették leg súlyosabban mindazokat a nehézségeket, amelyek egy válogatás összeállításával járnak. Tisztában vagyunk azzal is, hogy a terjedelmre való tekintettel legfeljebb csak az adott keretek között lehet jó valamely részlet, hiszen költői művek esetében szemelvényes közlések sohasem lehetnek a legjobbak.

Mindezek előrebocsátása után és ellenére szükségesnek látszik néhány észrevételt tennünk. Érzésünk szerint »A szelek versenye« teljes terjedelmében való közlése a költemény viszonylagos rövidségével magyarázható és nem jelentőségével. Az Eranemos szerzője még nem azonos a panegyricus-költő Janus Pannoniussal, — ezt az idevágó jegyzet is, a bevezető tanulmány is világosan kimondja. Kérvetkezésképpen nem vagyunk túlságosan szigorúak, ha azt mondjuk, hogy elengedő lett volna rövidebb, szemelvényes szöveg is, amint hogy az »Ének Itália békéjéért« részlete is teljességgel kielégítő.

Nem ez a helyzet azonban a Guarinus-panegyricus esetében. Ha Janus valamely panegyricusát el akarja olvasni valaki teljes egészében, feltétlenül és elsődlegesen ezt kell hogy megismerje. Nem tagadható : a Guarinus-panegyricus jelentőségének arányában szerepel a kötetben, az összes közül ez a legterjedelmesebb. Ennek ellenére a teljes egészében való közlés elmaradását mégis hiányolnunk kell. A Marcellus-panegyricus válogatása és fordítása sikerültnek mondható.

A hosszabb költemények műfordítói tolmácsolása itt sem hagy kívánnivalót maga után. Így például Csorba Győző Guarinus-panegyricus fordítása is sok szempontból jobb Hagedűsénél és csak sajnálni tudjuk, hogy mindaz, amit nyújt, szemelvény.

Szólnunk kell a kötet bevezetőjéről is. Gerézi Rabán nagy tudományos felkészültséggel és népszerűen megírt tanulmányában sommásan vázolja Janus életpályáját, majd költészetét elemzi röviden. A kép, amelyet a nagytehetségű fiatal humanista költőről rajzol, pasztikus és hiteles. Gerézi minden esetben kellő figyelemmel van a korviszonyokra, de sohasem tévesztí szem elől Janust. Megállapításai, amellet, hogy nem törekszik mindenáron újat mondani, sok fontos szempontra felhívják a figyelmet. Közülük csak egyet szeretnék megemlíteni : a neoplatonizmus szerepének értékelését.

Gerézi pár szóval megemlékezik ennek a filozófiai irányzatnak keletkezéséről és útjáról egészen a XV. századig és helyes nyomatékkal utal ekkori törökellenes élel átítatott tendenciájára. A pozitívista irodalomtudományra jellemző, hogy ezt már Huszti is észrevette¹, de a tény megállapításánál tovább nem jutott. Gerézi felismerte, hogy ennek a Gemistos Pléthon—Ficinus-féle neoplatonizmusnak jelentőséget kell tulajdonítanunk a humanisták későbbi Mátyás-ellenes összeesküvése vizsgálatokor is. A kérdés további kifejtése messzire vezetne, annyi azonban bizonyos, hogy a magyarországi neoplatonizmus jellegének tisztázása 1472-ig segítségét jelent e korszak megértésében.

Viszont elgondolkodtató, amit Gerézi mond Janus életének végső szakaszáról. Az utolsó évek problematikája ma még nincs megnyugtatóan tisztázva. Ezeknek az időknek megrajzolásakor Gerézi maga is nagyon jól ismerte a nehézségeket, — célzást is tett a cseh háborúk »bonyolultan ellentmondásos« voltára, — mégis Janus és Vitéz szerepét túlságosan leegyszerűsítve igyekszik elénk állítani. Véleményünk szerint tüzetesebben meg kellene vizsgálni, vajjon valóban lezárult-e a rigómezei második csata után a török elleni harc aktív korszaka — mint ahogy állítja, — vagy sem?

Nem szabad elfelejteni, hogy az összeesküvés felszámolása után még egy évtizedig szükség volt Mátyás aktív törökellenes akcióira. Az 1473-i horvátországi török pusztítások, azután Nagyváradnak Ali végszendrei basa csapatai által 1474-ben történt kirablása és felégetése épp úgy nem teszik indokolttá az aktív védelem korszakának

¹ Platonista törekvések Mátyás király udvarában. Minerva, 1925 : 49. Az erre vonatkozó mondat: »Pléthon gondolat-rendszerének végső gyakorlati szempontja a török feltartóztatása volt.«

lezárását, mint a szultánnak 1476-os moldvai betörése, mikor a török csapatok Bazarád vajdával szövetségbe lépve István fejedelem leverésével egész Moldva létét komolyan fenyegették. Ismeretes, hogy a helyzetet Mátyás is csak nehezen tudta megmenteni gyors közbelépésével. Nem szerencsés dolog, de ha már történelmi eseményhez akarjuk rögzíteni az aktív ellenállás korszakának lezárását, hajlamosabbak lennünk az 1479-es kenyérmezei döntő győzelmet ily határpontul megnevezni. Álláspontunkat a lényegesebb török-magyar összecsapások ezutáni megszüntén kívül az is igazolná, hogy Mátyás éppen a 80-as években kezdett erőteljesebb nyugati politikát.

Bármint álljon is a kérdés, további kutatásokra van még szükség a végső szó kimondásáig. A fentebbiekkel mindössze annyit szeretnénk jelezni, hogy Janus és Vitéz összeesküvésbeli szerepét nem lehet merev egyszerűsítésekkel a megoldás felé vinni. Gerézy nem így jár el, de túl közel jut ehhez a módszerhez s éppen ezért bevezető tanulmányának idevágó fejtegetéseit fenntartással kell fogadnunk.

A versekhez csatlakozó hatalmas jegyzet-apparátusról csak elismeréssel beszélhetünk. Gerézy itt kifogástalan munkát végzett. Előljáróban tömören beszámol az eddigi kiadásokról, értékeli az eddigi fordítás-köteteket és tájékoztat a jelen kiadás főbb elvi szempontjairól. A jegyzet új anyagot is közöl Janus Pannonius első magyar fordítóit illetően, akiknek kézíratait nemrégén fedezte fel Klaniczay Tibor romániai kutatóútja során. Csak helyeselnünk lehet, hogy ezeket az ismeretlen fordításokat és

fordítástöredékeket a versekkel kapcsolatos jegyzetanyaghoz mellékelve megtaláljuk.

Az egyes költeményekhez írt magyarázatok minden esetben útmutatóul szolgálnak és határozottan hozzájárulnak Janus költeményeinek elmélyült élvezetéhez.

Összegezve az elmondottakat, a kötet szerkesztői és műfordítói eredményes munkát végeztek, amikor létrehozták ezt a minden eddiginél magasabb színvonalú és terjedelmére nézve is tekintélyes Janus-kötetet. Ezen a megállapításon nyilvánvalóan nem változtat az a tény, hogy vannak apróbb, a könyv értékének egészét nem befolyásoló vitás pontok, melyekről a fentiekben szó is esett. Legfeljebb azt sajnálhatjuk, hogy a fordítások mellett nincs ott az eredeti szöveg, mert a kétnyelvűség igénye a hozzáférhetőség szempontjából sokkalta megokoltabb Janus esetében, mint általában a külföldi klasszikusokkal kapcsolatban. Persze figyelembe kell venni a kötet rendeltetését is és azt, hogy Janus verseinek eredeti szövegét többi fennmaradt írásával együtt, a türelmetlenül várt és már előrehaladott állapotban levő — Kardos Tibor szerkesztésében megjelenő — Janus kritikai kiadás van hivatva közkinccsé tenni.

A mostani Janus Pannonius válogatott kiadás legfőbb feladata az volt, hogy utat találjon minden egyszerű ember szívébe, aki talán sohasem olvashatná eredetiben irodalmunk első nagy költőjének elévülhetetlen remekeit. Meggyőződésünk, hogy a könyv ennek a szép és fontos feladatának maradéktalanul, teljes sikerrel megfelelt.

V. Kovács Sándor

GÁLOS REZSŐ 1885—1954

Nagy tárgyismeret, olthatatlan tudásszomj és páratlan szorgalom a kutatásban: ezek a fővonások jellemzik Gálos Rezsőt.

E mű gazdagon összetett, amelynek értékét a fogadtatás, felhasználás során tanuló és tanító, olvasó és kutató nemzedékek igazolták: tanítványok, akiket Győrött, Pécsen és Budapesten előadásaival nevelt; szerzők, akik az általa alapított s nyolc éven át szerkesztett Győri Szemlében becsülték; irodalomtörténészek, akiknek közösségében évtizedek óta barátian, segítő kedvvel dolgozott, úgy is, mint a Tudományos Akadémia Irodalomtörténeti Állandó Bizottságában huszonnyolc éven át működő tag. Sok kulturális és irodalmi társaság munkájában vett részt — de Ő maga tekintenő hivatkozásnak, ha e jó tucatnyi intézmény nevét idejegyeznők. Mert szerény volt, mint kevesen, visszahúzó, amikor kitüntetésről, címekről, megtisztelő funkciókról esett szó, — eleven és az elsők egyike, amikor munkát kellett vállalni.

Az a háromszázötven szaktanulmány, kötet és közlemény, valamint az a százakra menő ismertetés és bírálat, amelyet irodalomtörténeti működésének ötven éve alatt írt, páratlan szorgalmú egyéniséget s tárgyban, adatban, anyagban roppant gazdag életművet mutat fel egyéniségének mindennél maradandóbb emlékjeleként. Alig van író vagy irodalmi